

Pavel Nepustil

Vystudoval sociální práci na VOŠS v Prachaticích a psychologii na FF MU v Brně. Pracuje jako vedoucí Poradenského centra Pasáž ve Sdružení Podané ruce, o.s. Na katedře psychologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity zpracovává disertační práci na téma Proměny self po ukončení dlouhodobého užívání metamfetaminu.

Identita sypaná pervitinem

Když otevřete jakoukoliv odbornou či populární knihu o užívání drog, obsah bývá podobný: nejdříve autor popíše chemické složení dané látky, aktuální efekt na psychický stav člověka, dlouhodobé změny psychiky (zpravidla zaštitěné termínem závislost), případně možnosti léčby. Zkusme se však na celé téma podívat z jiného úhlu pohledu.

Droga bývá představována jako „zlá“ substance, která podobně jako virus ničí pasivní tělo. Jaká však je například u pervitinu, jedné z nejoblíbenějších českých drog, jeho symbolická hodnota ve skrytých subkulturách i v širší společnosti? Jaký obraz si s pomocí svého okolí utváří uživatel, jaká je tedy jeho identita?

Název pervitin je specifický pro Českou republiku, ale pod svým chemickým názvem metamfetamin je to látka stále víc rozšířena celosvětově. Především ve Spojených státech se o metamfetaminu začíná hovořit jako o „nejnebezpečnější droze“ vyvolávající tak závažnou závislost, že se nedá vyléčit. Je to zřejmě stadium, kterým si musí projít každá nově se rozšiřující látka: podobně se před časem v zahraničí mluvilo o heroinu i o kokainu. U nás takovou hysterii nepozorujeme, protože jsme si na pervitin už poměrně zvykli. Ačkoli je řazen k tzv. tvrdým drogám, názory na jeho nebezpečnost se různí. Démonizaci této drogy odmítají i lidé, kteří mají s pravidelným užíváním vlastní zkušenost: „*Ten perník je čistě jenom o tom, vydat energii, nebo získat nějakou energii, kterou pak člověk vydá... To samý dokáže ten, kdo sní půl kila čokolády – ten stav mu to navodí taky,*“ říká Alice, která pervitin užívala pravidelně asi dva roky, a dodává: „*...člověk je slabej v tu chvíli, kdy je závislej na perníku, protože to je hloupá droga. Je hloupý být na tom několik let. Není hloupý si to dát dejme tomu jednou.*“ Alice s užíváním pervitinu před sedmi lety skončila a dnes říká, že nechápe lidi, kteří u pervitinu zůstávají.

Kriminální živel?

Pervitin je nelegální droga, jde o látku, jejíž přechovávání v množství větším než malém, výroba a distribuce je trestná. Tím, že je pervitin řazen k tvrdým drogám, se k němu společnost navíc nestaví tak shovívavě jako například k marihuaně. Uživatel pervitinu je tedy osoba, která se pohybuje na hraně zákona, pokud ne za ní, a představuje potenciální společenské ohrožení. Člověk, který pervitin vyrábí nebo prodává, je potom v tomto smyslu krajně nebezpečný. Je v kontaktu s „kriminálním podsvětím“, kde se mísí obchod s drogami s obchodem s bílým masem, s krádežemi a loupežemi. Pro rodiče dospívajících dětí je to osoba, která se snaží jejich nevinné ratolesti „stáhnout“ do své party a vychovat si z nich budoucí odběratele. Pro většinu lidí je to potom troska, člověk na okraji společnosti, odepsaná existence, která patří buď do vězení, nebo, v lepším případě, do léčebny.

Odložme však alespoň na chvíli svoje předsudky, obavy a vlastní představy o morálce. Jakkoli to bude možná znít absurdně, zkusme se zamyslet nad kvalitami, které člověk užívající, případně i vyrábějící nebo distribuující pervitin, může mít. Jakkoli můžeme rozvíjet úvahy o jeho slabosti, z určitého úhlu pohledu se na něj můžeme dívat jako na odvážného. Nebojí se vystavit se riziku, jít proti postoji sdílenému většinou. Je to rebel – dalo by se říci – což samozřejmě nemusí být pozitivní rys, ale ani nutně negativní. Tím, že se pohybuje v kriminálním, tedy nebezpečném prostředí, bude si umět poradit s nebezpečnými situacemi a jeho charakteristikou bude určitá neohroženost, schopnost zachovávat chladnou hlavu. Skrývá

také často určité tajemství, třináctou komnatu, temnou stránku své osobnosti, kvůli které se oddává látce, která může zničit jeho život. V každém případě si zvolil vlastní cestu, se kterou je, jak se zdá, spokojený. Naopak odmítá cestu, kterou mu vybrali rodiče nebo jeho vychovatelé. Slovy bývalého uživatele této drogy Libora: „*To bylo hrozně prestižní... My jsme byli takoví gaunerři a tím, že jsme ještě na základce dokázali chodit za školu, tak v očích těch děcek, kteří to nedělali... jsme prostě byli nad nimi.*“

Předchozí výrok pochází z rozhovorů k mé disertační práci, ve které se zabývám proměnami self po ukončení dlouhodobého užívání pervitinu. Když v nich respondenti vzpomínají na svoje začátky s užíváním pervitinu, kromě příjemných aktuálních účinků hovoří právě také o pocitech prestiže, sociálního postavení, pocitech důležitosti. A není to pouze subjektivní pomýlený dojem o sobě. Svými vnějšími atributy vyvolávají tento dojem například i u lidí, kteří se teprve začínají orientovat ve světě mimo vlastní rodinu. Jak uvádí další respondentka Magda: „*Nám se líbilo, že jsou to starší kluci a asi většinu patnáctiletých holek lichotí, když o ně mají zájem starší borci.... a navíc všichni patřili v našem městě k takové – on ten výraz bude uhozený tady pro tuto souvislost – ale k takové elitě. Oni byli ti kluci, co měli auta, jezdili do Brna na diskotéky (smích) a byli pěkní....*“

Taková identita je pro určitou skupinu lidí atraktivní a žádoucí. Pro její osvojení nestačí pouze užívat pervitin. Člověk musí být „odvážný“, „chladnokrevný“, musí se naučit specifické způsoby chování, včetně mimiky, chůze, řeči, díky kterým se stane členem této „prestižní skupiny“. Musí ale také dávat najevo, že to „má pod kontrolou“, že mu nový životní styl evidentně prospívá. K tomu může dobře posloužit co nejjednodušeji nabyté materiální bohatství, ke kterému vede často jediná cesta: trestná činnost. Jinou možností je také co nejvíce se vyskytovat ve skupinách, které materiální bohatství mají.

Rozmanité identity uživatelů

Bylo by však marné snažit se popsat nějakou jasně ohraničenou identitu, pro kterou je určující užívání pervitinu. Prvky formující identitu se velice rychle proměňují v čase a liší se od sebe i regionálně, dokonce v rámci jednoho města. Můžeme najít skupiny lidí, ve kterých je užívání pervitinu pouhým doplňkem jejich identity založené například na příslušnosti k taneční subkultuře, která má zcela jiné atributy. Najdeme však také jednotlivce, pro které je daná identita spíše zátěží a kteří užívají pervitin opravdu pouze pro jeho účinky, díky kterým například zvládají náročnou životní situaci anebo výkon těžkého povolání. Ve svém zaměstnání jsem se setkal s jedním z předních specialistů v nejmenovaném technickém oboru, který užívá pervitin denně už pět let. Svoje začátky spojoval s náhlou a nečekanou smrtí obou rodičů. V jednom ze svých dřívějších výzkumů jsem zase narazil na dělníky, kteří pervitinu říkali „pracovní droga“ a užívali jej, aby zvládli čtrnáctihodinové směny na stavbě.

Rychlost, s jakou si člověk identitu spojenou s pervitinem osvojí, může být velice různá. Do velké míry záleží na tom, jestli má člověk k dispozici „průvodce“, který ho do ní dokáže zasvětit se všim všudy. Například Magda navázala s takovým průvodcem partnerský vztah a její uvedení do identity spojené s pervitinem bylo extrémně rychlé. Obzvláště, když po odeznění příjemných účinků první dávky a začátku toho, čemu se říká „dojezd“, její nový přítel přispěchal s druhou dávkou a Magda tak měla možnost poznat, jak se spolehlivě zbavit nepříjemných stavů. Okamžitě po této zkušenosti začala užívat pervitin denně. U Libora to sice nebylo tak rychlé, nicméně jako významný mezník uvádí mimo jiné navázání přátelství s výrobcem pervitinu, od kterého měl potom dlouhou dobu neomezený přístup k dané látce a ta začala hrát v jeho životě hlavní roli.

Zpravidla netrvá příliš dlouho, než se užívání pervitinu stane „problémem“. Nicméně není to většinou daný jedinec, kdo vidí problém jako první. Bývá to rodina, spolužáci, spolupracovníci nebo přátelé. Do problémů se uživatelé dostanou i kvůli policii – Libor vzpomíná na velký policejní zátah na byty, ve kterých se pohyboval, při němž se zatčení a

následnému uvěznění vyhnul pouze náhodou. Tyto vnější vlivy a tlaky však nemusejí nutně vést k tomu, že užívání pervitinu označí za problém také ten, jehož se bezprostředně týká. Subkultura, ve které se pohybuje, mu poskytuje dostatečně pádné argumenty, proč takovým tlakům nevěnovat pozornost. Například že lidé, kteří člověka od užívání drogy odrazují, sami tuto látku nikdy nevyzkoušeli a jsou ovlivněni pouze médii, které podávají lživé informace. Jejich cílem je potom zařadit člověk do stáda, aby nevyčnival, uvrhnout ho do stereotypu, ve kterém oni sami žijí.

Já mám problém

Existují také podněty z vlastního tělesného či psychického prožívání, jež vedou k tomu, že člověk nakonec začne pohlížet na svoje jednání jako na problém. Mohou to být nepříjemné stavy při „dojezdech“, pocity pronásledování, ohrožení při dlouhodobém užívání pervitinu, k zamyšlení může člověka přivést i zpráva o úmrtí, uvěznění nebo sociálním propadu bývalých přátel, kteří také užívali pervitin. To vše může vést k rozvoji „reflexivní aktivity“, k vnitřnímu dialogu, ve kterém člověk zvažuje pro a proti své současné identity a přemýšlí o možnostech identit jiných, k nimž měl otevřenou cestu před začátkem užívání pervitinu anebo které se zdají být dosažitelné a zároveň atraktivní. V tomto vnitřním dialogu může dojít k rozhodnutí současnou identitu spjatou s pervitinem opustit.

Jak jsem měl možnost zaznamenat v rozhovorech s respondenty a jak se neustále přesvědčuji ve svém zaměstnání, zpravidla jde opravdu spíše o rozhodnutí setrást ze sebe celou stávající identitu než pouze o úsilí abstinovat. Člověk ale okamžitě stojí před otázkou, jakou identitu „oblékne“ nyní. Například Magda i Libor nejprve vyměnili identitu spojenou s pervitinem za jinou, která byla také významně vázána na určitou látku. U Libora to byl alkohol, u Magdy heroin. Avšak po krátké době zjistili, že se dostávají do stejných situací a dilemat jako s pervitinem. Začali se potom poohlížet ještě po něčem zcela jiném. Nakonec Magda začala studovat vysokou školu, která jí poskytla základ pro novou identitu, Libor hovoří o pro něj důležitém seznámení s ekologickými aktivisty, s nimiž začal pořádat koncerty a akce. Uživatelé, kteří chtějí řešit své problémy s pervitinem, často využijí odbornou pomoci. Ovšem pokud jde o tradiční formu, takzvanou léčbu závislosti, odehrávající se v psychiatrických léčebnách, přináší s sebou určité komplikace pro rozvoj budoucí identity. Z medicínského hlediska totiž člověk nikdy nebude schopen přestat s drogami, dokud nepřijme tvrzení, že je chronicky nemocný a jeho jedinou možností je doživotní abstinence. Toto přesvědčení potom pochopitelně významným způsobem řídí další životní kroky člověka po odchodu z léčebny, volbu přátel, koníčků, zaměstnání. Takový člověk však, alespoň u nás, nemá příliš možností, jak se v této identitě utvrzovat, protože to je možné především ve vztazích s lidmi, kteří svoji identitu čerpají ze stejných zdrojů. V zahraničí k tomu slouží skupiny anonymních alkoholiků či narkomanů, u nás jich moc není. Člověk tedy často zůstává se svou identitou abstinenta osamělý, tím pádem tato identita nemusí mít dlouhodobého trvání.

Vítězství i bez léčebny

Magda i Libor, podobně jako dalších 18 respondentů, opustili svoji identitu spojenou s pervitinem bez využití léčebných zařízení. Ačkoli bez léčby přestane s užíváním drog víc jak polovina všech uživatelů, na veřejnost jejich příběhy příliš nepronikají a léčba je považována většinou za nevyhnutelnou. O to je potom těžší vyrovnat se s reakcemi okolí, pokud člověk nemá nikde „oficiálně potvrzeno“, že o „pervitinovou“ identitu přišel. Na druhou stranu, někdy je to výhodou. Být v léčebně nevyhnutelně znamená, že je člověk označen za chronicky nemocného s tím, že nemoc se aktuálně neprojevuje (remise), ale může se kdykoli vrátit (recidiva).

Na člověka, který přestal s užíváním drog a hledá novou identitu, se však dá pohlížet jako na aktivní, reflexivní bytost, která je schopná podstatně změnit svůj život a neustále si svoji

identitu utvářet a přetvářet. Z tohoto pohledu je vhodná taková pomoc, která aktivitu člověka podporuje a rozšiřuje možnosti hledání zdrojů pro utváření identity nové. Potom už nezáleží tolik na tom, jestli tuto pomoc zajistí lidé z okolí anebo odborníci. Musí to však být pomoc, která v daném člověku podpoří růst síly k vlastnímu jednání. Zážitek vlastního aktivního jednání už člověku nikdo nevezme, vyzbrojí ho pro zvládnání budoucích obtížných situací. A jaká může být úloha poradce, sociálního pracovníka, psychologa či psychoterapeuta? Nabídnout klientům dostatek podpory, aby toto náročné období zvládli, a zároveň dostatek svobody, aby si mohli sami zvolit svoje budoucí směřování. Obojí je možné pouze v důvěrném vztahu, do nějž pracovník vnáší co nejméně svých představ o obecných identitách (závislá osobnost, uživatel pervitinu, fleťák). Tím, že se upřímně zajímá o daného člověka, podílí se zároveň na utváření jeho nové identity a pomáhá mu získat i potřebnou důvěru. Nicméně aby se klient mohl vydat svojí vlastní cestou, je důležité, aby si budoval i další nové vztahy ve svém okolí, a to se děje i dlouho poté, co vztah s odborníkem ukončí. Tento pohled na téma přestávání s drogami přímo vybízí k tvůrčímu vytváření nových programů, služeb, způsobů pomoci a podpory pro lidi, kteří se snaží vymanit ze svého destruktivního způsobu života. Dříve se vědci domnívali, že vyvinou nějaký účinný lék na „závislost“. Dnes začíná být čím dál víc jasné, že žádný takový lék vynalezen nebude, ale že mohou být rozvíjeny různé způsoby podpory, ze kterých si bude moci vybrat každý podle svých potřeb.

Literatura:

- Alexander, B. (2008). *The Globalisation of Addiction: A Study in the Poverty of the Spirit*. New York: Oxford University Press.
- Biernacki, P. (1986). *Pathways From Heroin Addiction: Recovery Without Treatment*. Philadelphia: Temple University Press.
- Giddens, A. (1999). *Modernity and Self-Identity*. New York and Cambridge: Polity Press.
- Nepustil, P. (2009). Jde to i bez léčby: Proces transformace identity po ukončení dlouhodobého užívání pervitinu. *Adiktologie*, 9 Suppl., 34-42
- Schaler, J. A. (2007). *Addiction is a Choice*. Peru: Carus Publishing Co.